

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Iranian Studies

ISSN: 1735 - 0700

Journal of Iranian Studies

Analyzing the Mental Schemas of the Poets of Mohammad Reza Pahlavi's Period about Women's Political Participation

Vajiheh Zamani Babgohari¹ | Hamed Nowrouzi² | Kolsoom Ghorbani Jouybari³
| Hossein Farzanepour⁴

1. PhD student, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: v.zamani@birjand.ac.ir
2. Corresponding author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: hd_noruzi@birjand.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: kolsoomghorbani@birjand.ac.ir
4. Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: hfarzanepour@birjand.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 2024 July 29
Received in revised form 2024
September 22
Accepted 2025 February 18
Published online 2025 June 22

Keywords:

*Contemporary poetry,
The era of Mohammad
Reza Shah,
Women's political
participation,
Mental schemas,
Cognitive psychology.*

ABSTRACT

Purpose: Discussing mental schemas can lead to understanding the perspectives and understanding of individuals in each society towards themselves or others, because individuals often perceive others based on the schemas they have in their minds and, accordingly, try to establish relationships with others. Most researchers cite men's perspectives and the patriarchal attitudes prevailing in society as the main reason for women's lack of political participation. During the reign of Mohammad Reza Shah (Pahlavi II) in 1962, women were granted the right to vote; however, women's presence in various sectors of society, including politics, was still low during this period. Many intellectuals of this period, including male and female poets, have addressed women's participation, and the present study has evaluated the poems of this group of poets and examined their mental schemas regarding women's political participation.

Method and Research: The data analysis of this descriptive-analytical study was conducted using thematic analysis. After examining the personal mental schemas of male poets (women's activeness and passivity) and the mental schemas of female poets (from the perspective of another and from their own perspective), contrasting and similar schemas between these two groups were identified.

Findings and Conclusions: The results show that all male poets paid attention to women's political participation and always encouraged them to be effective and active in the administration of the country's affairs. In contrast, female poets, while acknowledging various abilities and individual, social, and political rights for women, consider and address women as worthless, weak, captive, and despised from the perspective of men. It seems that the reason for the low level of women's political participation can be found in mental schemas.

Cite this article: Zamani Babgohari, Vajiheh, Nowrouzi, Hamed, Ghorbani Jouybari, Kolsoom & Farzanepour, Hossein. (2025). Analyzing the Mental Schemas of the Poets of Mohammad Reza Pahlavi's period about Women's Political Participation. *Journal of Iranian Studies*, 24 (47), 161-192. <http://doi.org/10.22103/jis.2025.23810.2632>

© The Author(s). Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2025.23810.2632>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In 1962, women's suffrage was introduced in the resolutions of the provincial and provincial assemblies, and despite opposition from the public, scholars, and religious authorities, on March 12 of that year, it was announced that, according to a decree by Mohammad Reza Shah, women officially had the right to participate in elections. This decree led to the entry of a number of women into the Senate, the National Assembly, and even the cabinet.

Methodology

This research was conducted in the data collection stage using the library method and in the data analysis stage based on the King and Harrox thematic analysis method in three stages: 1- descriptive coding (discovery of sub-themes), 2- interpretive coding and 3- integration. In this way, initially, the poets' poems are re-read many times and the initial codes are discovered in the text of the poems and finally the common codes are classified (first stage). In the second stage, sub-themes are placed under the topic and in the final stage, with the aim of integration, using a diagram and arrangement of different codes, the relationship between sub-themes and themes is determined. .

The theoretical framework of this research is based on the theory of "mental schemas". Combining the theories of Nishida (1999), Turner (1987), and Taylor and Crocker (1981), two types of these schemas that can be adapted to the research topic are discussed: "One's own mental schemas" (from one's own perspective and from another's perspective) and also "personal mental schemas".

The statistical population of this research is the poems of those poets of the era of Mohammad Reza Shah who have dealt with issues related to women's political participation in some way. In addition, the life of some of these poets continues until years after the second Pahlavi, but this research only deals with those poems of these poets that were composed in this era.

Theory of Mental Schemas

Researchers in psychological studies consider schema to be the Persian equivalent of the two words Script and Schema. The words Frame, Global Concept, and scenario have also been used in the meaning of Schema. In cognitive psychology, a schema is a mental event that is based on a brain state and originates from experience. In this sense, schema is related to the "real world." Schemas are mental packages that prevent people from thinking, and people have these schemas in their minds about different groups (teachers, clergy, intellectuals, women, men, etc.) and most of the time they act according to these prepared packages.

Discussion

Classification of data:

"Personal" schemas of male poets about women's political participation

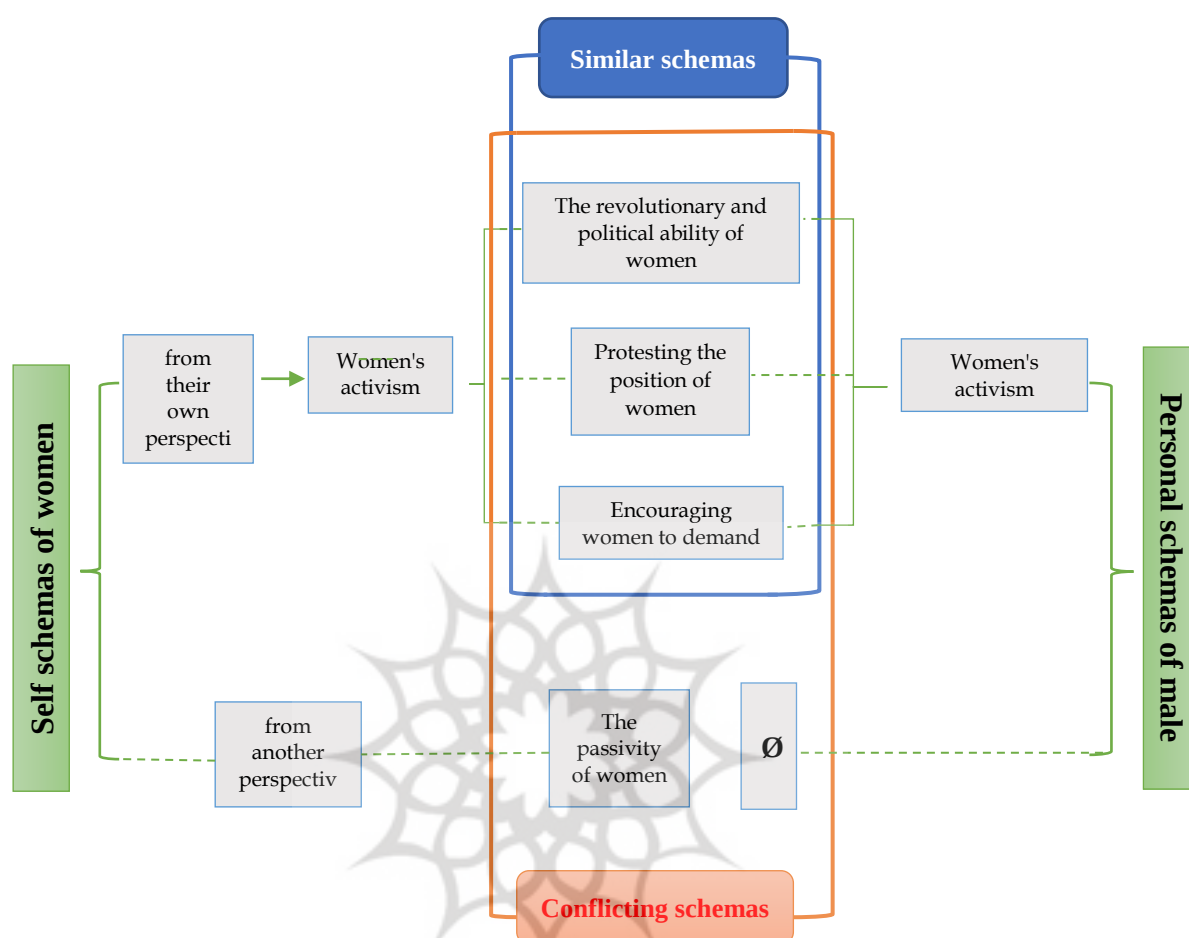
The personal schemas of male poets regarding women's political participation include two general themes: "women's activeness" and "women's passivity".

Women poets' "self" schemas about women's political participation

"Self schemas" include knowledge and awareness about individuals and how they see themselves and how others see them.

A) From another point of view (men)

B) From his own point of view

The relationship between the personal schemas of male poets and self-schemas of female poets
 (About the political participation of women in society)

Conclusion

After examining the poetry of male and female poets, it can be concluded that the reason for the weak presence of women in political participation during the era of Mohammad Reza Shah is not the masculinity of politics. As psychologists believe that interest and desire to participate in politics can be influenced by personal perceptions of individuals, and the opinions of others also affect individuals, and individuals often perceive others based on the schemas they have of others in their minds. Therefore, it can be said that various psychological and individual factors can affect women's political participation or non-participation. After examining the mental schemas of male poets of this period, it is clear that women often have a positive and authentic image in men's poetry. They wanted to restore the true status and identity of Iranian women and were serious critics of traditional thoughts and the patriarchal society of that period, and they paid attention to women's participation, including in the country's political affairs, and always encouraged women to be effective and

active in various fields. However, by examining the mental schemas of female poets of this period, newer and more unknown dimensions are discovered. While women poets considered women to have all kinds of abilities and individual, social and political rights, they considered and addressed women as weak, worthless, weak-minded, despicable, etc. Therefore, contrary to the common belief among all researchers who believe that women's lack of participation in politics is a completely male issue, the most important factor preventing women from participating in politics during the second Pahlavi era could be "women's own mental schemas". Another perspective). Because they think that if they get involved in issues, men will consider them irrational, worthless and miserable beings and, despite considering themselves very capable and competent, they are not willing to enter and participate directly in political issues. As a result, we witness their weak presence in the political arenas of the era of Mohammad Reza Shah. This is while educated men considered women not only competent, but also capable and influential on their own destiny and society and emphasized the necessity of their presence in society and politics.

واکاوی انگاره‌های ذهنی شاعران عصر محمد رضا پهلوی درباره مشارکت سیاسی زنان

(۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ش)

وجیهه زمانی بابگهری^۱ | حامد نوروزی^۲ | کلثوم قربانی جویباری^۳ | حسین فرزانه پور^۴

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه:

v.zamani@birjand.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

رایانامه: hd_noruzi@birjand.ac.ir

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه:

kolsoomghorbani@birjand.ac.ir

۴. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه:

hfarzanepour@birjand.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱ کلیدواژه‌ها: شعر معاصر، دوره محمد رضا شاه، مشارکت سیاسی زنان، انگاره‌های ذهنی، روانشناسی شناختی.	هدف: پرداختن به بحث انگاره‌های ذهنی می‌تواند منجر به شناخت دیدگاه‌ها و درک و فهم افراد هر جامعه، نسبت به خود یا دیگران شود؛ چرا که غالباً افراد، دیگران را براساس انگاره‌هایی که در ذهنشان از آن‌ها دارند، درک می‌کنند و بر همین اساس، سعی در ایجاد ارتباط با دیگران دارند. اکثر پژوهشگران، دیدگاه‌های مردان و نگرش‌های مردسالارانه حاکم بر جامعه را دلیل عمده عدم مشارکت سیاسی زنان بیان می‌کنند. در دوره محمد رضا شاه (پهلوی دوم) در سال ۱۳۴۱، به زنان، حق رأی اعطا شد؛ اما در این دوره نیز حضور زنان، در بخش‌های مختلف جامعه، از جمله سیاست، کم‌فروغ بوده است. بسیاری از فرهیختگان این دوره، از جمله مردان و زنان شاعر، به مشارکت زنان پرداخته‌اند که پژوهش حاضر، اشعار همین دسته از شاعران را ارزیابی، و انگاره‌های ذهنی آنان را درباره مشارکت سیاسی زنان بررسی کرده است. روش/ رویکرد: تحلیل داده‌های این پژوهش توصیفی - تحلیلی، به روش تحلیل مضمون صورت گرفته است و انگاره‌های ذهنی شخصی شاعران مرد (فعال بودن و منفعل بودن زنان) و انگاره‌های ذهنی خویشتن شاعران زن (از منظر دیگری و از منظر خود) بررسی و انگاره‌های متضاد و مشابه بین این دو قشر، شناسایی شدند. یافته‌ها/ نتایج: نتایج حاصل نشان می‌دهد همه شاعران مرد به مشارکت سیاسی زنان توجه داشته و همواره مشوق آنان جهت حضور مؤثر و فعال در اداره امور کشور بودند؛ در مقابل، شاعران زن، ضمن آن‌که انواع قابلیت‌ها و حقوق فردی، اجتماعی و سیاسی را برای بانوان قایل بودند، جنس زن را از دید مردان، بی‌ارزش، ضعیف، اسیر و خوار پنداشته و خطاب می‌کنند. به نظر می‌رسد دلیل کم‌رنگ بودن مشارکت سیاسی زنان را در عامل انگاره‌های ذهنی، می‌توان جستجو کرد.

استناد: زمانی بابگهری، وجیهه؛ نوروزی، حامد؛ قربانی جویباری، کلثوم و فرزانه پور، حسین (۱۴۰۴). واکاوی انگاره‌های ذهنی شاعران عصر محمد رضا پهلوی درباره مشارکت سیاسی زنان (۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ش). *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۴ (۴۷)، ۱۹۲-۱۶۱.

<http://doi.org/10.22103/jis.2025.23810.2632>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

با انقلاب مشروطه، زمینه‌های فکری برای ایجاد تغییر در شرایط و وضعیت زنان به وجود آمد و بعدها در دوره پهلوی اول، یعنی رضا شاه، سیاست‌هایی با هدف تغییر و تحول فرهنگی زنان با اعمال قدرت حاکمیت اجرا شد. اما با وجود کاهش قیود اجتماعی برای زنان، عدم مساوات حقوق زن و مرد مانند گذشته باقی ماند (رستمی و ثواب، ۱۳۹۸: ۳۶). برای مثال در سال ۱۳۱۴ که رضاشاه دستور کشف حجاب را ابلاغ کرد، زنان همچنان از حق رأی و نامزدی در انتخابات عمومی محروم بودند (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۸۰). «تشکیلات دموکراتیک زنان ایران» (شاخه زنان حزب توده ایران که در سال ۱۳۲۱ با ادغام سازمان زنان برای اعضای حزب و انجمن زنان برای هواداران حزب تشکیل شد)، تنها نهاد سیاسی کشور بود که در راه حقوق زنان، از جمله حق رأی تلاش می‌کرد (همان: ۴۱۲ و ۴۱۳).

در سال ۱۳۴۱ حق رأی زنان در تصویب‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی مطرح گردید و با وجود مخالفت‌های مردمی و علما و مراجع مذهبی، در ۱۲ اسفند همان سال اعلام شد که زنان، طبق فرمان محمدرضاشاه رسماً حق شرکت در انتخابات را دارند. این فرمان، منجر به ورود تعدادی از زنان به مجالس سنا و شورای ملی و حتی کابینه گردید.^۱ به عنوان نمونه می‌توان به فرخ‌رو پارسا (معاون وزیر آموزش و پرورش در سال ۱۳۴۲ و وزیر آموزش و پرورش در کابینه هویدا در ۱۳۴۷)، مهناز افخمی (مشاور نخست‌وزیر (جمشید آموزگار) در امور زنان در سال ۱۳۵۴) و مهرانگیز دولت‌شاهی (سفیر ایران در دانمارک در ۱۳۵۴) اشاره کرد.

البته چند نکته را در این زمینه نباید فراموش کرد: اولاً این نوع انتصابات، نوعی تاکتیک سیاسی بود تا حکومت پهلوی با تبلیغات عوام‌فریبانه از مخالفت‌ها علیه دستگاه حاکمه بکاهد. ثانیاً زنانی که به مقامی دست می‌یافتند، عمدتاً از همسران و بستگان رجال با نفوذ حکومت یا فرماندهان ارتش بودند (زاهد و مردانی، ۱۳۹۰: ۱۸ - ۲۰). گرچه بسیاری از این زنان نیز، با شایستگی شخصی خود به سمت‌ها و مسئولیت‌هایی دست پیدا کردند. ثالثاً سازمان‌های جدید زنان نیز تحت کنترل کامل دولت قرار داشتند و تنها زمانی که همگرایی و کنترل فعالیت‌های زنان به میزان قابل قبولی رسید، مسأله حق رأی زنان از طرف شاه طرح گردید (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۱۲۸). از سوی دیگر، دولت پهلوی سعی داشت زن ایرانی را به زن غربی تبدیل کند. به همین دلیل بخش عمده جامعه زنان ایران از حضور در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی سر باز زدند (آپتون، ۱۳۶۱: ۱۰۲). بدین ترتیب باید گفت که خود زنان نیز به لحاظ شرایط غیر دموکراتیک حاکم بر جامعه و شرایط فرهنگی نامناسب، نتوانستند از حق رأی به‌خوبی استفاده کنند و در واقع تنها نماینده طیف محدودی از زنان ایران در عرصه سیاسی به مشارکت پرداختند (مؤمنی، ۱۳۸۵: ۳۴).

۱-۱. بیان مسأله

با توجه به آنچه گفته شد، روشن است که با وجود همه تلاش‌های صورت گرفته و زیرساخت‌های مدنی و فرهنگی در دوره پهلوی دوم، زنان، به صورت عامدانه یا غیر عامدانه، همچنان مشارکت سیاسی پایین‌تری نسبت به مردان داشته‌اند که به نظر می‌رسد به دلیل تصور آنان از شرایط نقش‌آفرینی‌شان در جامعه و انتقاد نسبت به شرایط موجود است. از آنجا که اختناق حاکم بر جامعه در دوره پهلوی دوم اجازه اعتراض و مخالفت صریح را نمی‌داد، بسیاری از این نقدها به صورت شعر، در جریان‌های مختلف (در این مورد ر.ک. درستی، ۱۳۸۱: ۱۱ و ۱۲) و با بهره‌گیری از صنایع ادبی همچون کنایه، ایهام و ... ابراز می‌شد که صراحت کمتری داشت. در پژوهش حاضر سعی خواهد شد اشعاری که در طول دوره پهلوی دوم، مرتبط با مشارکت سیاسی زنان هستند، مورد مطالعه و کندوکاو قرار گیرند تا روشن شود زنان چه تصویری از خود و دیگری داشته‌اند که با وجود فراهم بودن شرایط، در این دوره مشارکت سیاسی پایینی داشته‌اند. بهترین چارچوب برای بررسی این تصویر، نظریه انگاره‌های ذهنی (Mental Schemas) است. بر این اساس، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش اساسی است که «انگاره‌های ذهنی شاعران دوره محمدرضاشاه درباره مشارکت سیاسی زنان جامعه چه بوده و چه همسانی‌ها و ناهمسانی‌هایی داشته است؟»

۱-۲. پیشینه پژوهش

تا کنون پژوهشی در حوزه شعر دوره محمدرضاشاه با محوریت مشارکت سیاسی زنان در چارچوب نظریه انگاره‌های ذهنی انجام نشده است؛ اما پژوهش‌های گوناگونی درباره انگاره‌های ذهنی در مقوله‌های دیگر و نیز مشارکت سیاسی زنان به گونه‌ای جداگانه انجام شده است که می‌توان به تعدادی از آن‌ها اشاره کرد:

عاملی و حجاری (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه کیفی انگاره‌های ذهنی شخصی و خویشتن در میان دو تشکل دانشجویی؛ «انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی دانشگاه تهران»، براساس تحلیل مضمون داده‌ها، پنج انگاره ذهنی شخصی بسیج دانشجویی را در مورد انجمن اسلامی، شناسایی کرده‌اند و در مقاله‌ای دیگر (۱۳۹۷) با عنوان «مطالعه انگاره‌های ذهنی تشکل‌های دانشجویی دانشگاه تهران: انگاره‌های شخصی انجمن اسلامی و خویشتن بسیج دانشجویی»، به سه انگاره شخصی انجمن اسلامی درباره بسیج دانشجویی اشاره کرده‌اند. ولی زاده با راهنمایی محمدسالار کسرای (۱۳۹۵) در پایان‌نامه «بررسی مقایسه‌ای مشارکت سیاسی زنان در انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی»، با استفاده از روش مقایسه‌ای به شباهت‌ها و تفاوت‌های این دو انقلاب، در حوزه مشارکت سیاسی زنان می‌پردازد. شاه‌قاسمی با راهنمایی سعیدرضا عاملی (۱۳۹۳) در پایان‌نامه «انگاره‌های بین فرهنگی آمریکاییان از مردم ایران» پس از مطالعه و بررسی انگاره‌های ذهنی مردم آمریکا درباره مردم ایران، انگاره‌های مثبت، منفی و خنثای آن‌ها را درباره ایرانیان شناسایی و منابع شکل‌گیری این انگاره‌ها را برشمرده است. کاوه و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «مقایسه تطبیقی مشارکت سیاسی زنان در دوران مشروطیت، پهلوی و جمهوری اسلامی ایران»، به بررسی تطبیقی مشارکت سیاسی زنان در این سه دوره پرداخته‌اند. زهرا شیرزاد با راهنمایی نعمت‌الله احمدی‌نسب در پایان‌نامه «نقش زنان در بروز انقلاب مشروطه ایران» (۱۳۹۰)، پس از پرداختن به شرایط سیاسی و اجتماعی زمان قاجار و مشروطه، به نقش زنان در پیشبرد اهداف مشروطه

پرداخته و به قبول مسئولیت زنان در جامعه سنتی آن دوران اشاره داشته‌اند. زاهد و مردانی (۱۳۹۰) در مقاله «مشارکت سیاسی زنان در ایران معاصر» به مقایسه دوره پهلوی با جمهوری اسلامی پرداخته‌اند. صدقی (۱۳۸۵) در مقاله «جنبش‌های فمینیستی در ایران دوره پهلوی» به برخی فعالیت‌های زنان در دوره پهلوی اشاره نموده و درستی (۱۳۸۱) نیز در کتاب شعر سیاسی در دوره پهلوی دوم شعر شاعران را در این دوره، دسته‌بندی کرده است. الهام اشراقی با راهنمایی سیدرحیم ابوالحسنی در پایان‌نامه «موانع اشتراک سیاسی زنان در جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۸۰)، مفاهیم و سطوح مشارکت، انواع مشارکت سیاسی و موانع آن، تاریخچه مشارکت سیاسی زنان و عمده موانع مشارکت آنان را به صورت اجمالی در فصل سوم بیان نموده است.

۳-۱. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی انجام و داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای گردآوری شده است. در مرحله تحلیل داده‌ها از فرایند سه مرحله‌ای کینگ و هاروکز (King and Horrocks)، استفاده شده است: ۱- کدگذاری توصیفی (کشف خرده‌مضمون‌ها) ۲- کدگذاری تفسیری و ۳- یکپارچه‌سازی (King & Horrocks: 2010).

بدین ترتیب در ابتدا شعر شاعران بازخوانی و کدهای اولیه‌ای در متن شعرها کشف و در نهایت کدهای مشترک، طبقه‌بندی می‌شود (مرحله اول)؛ در مرحله دوم، خرده‌مضمون‌ها ذیل مضمون قرار خواهند گرفت و در مرحله نهایی و با هدف یکپارچه‌سازی، با استفاده از نمودار و مرتب کردن کدهای مختلف، ارتباط بین خرده‌مضمون‌ها و نیز مضمون‌ها با یکدیگر مشخص می‌گردد که در شکل (۱) آمده است.

جامعه آماری یا پیکره این پژوهش نیز، اشعار آن دسته از شاعران دوره محمدرضاشاه است که به نوعی به مسایل مرتبط با مشارکت سیاسی زنان پرداخته‌اند. از برخی از شاعران، دیوان و مجموعه اشعار به جای مانده که در این پژوهش به طور کامل، بررسی شده‌اند؛ اما از برخی از آنان، تنها ابیاتی به صورت پراکنده در جراید آن دوره و یا در کتاب‌هایی مانند زنان سخنور و سخنوران نامی معاصر موجود است که آن‌ها نیز به طور کامل، بررسی شده‌اند. هرچند دوره زندگی برخی از این شاعران (همچون شاملو، صهبا، سیمین بهبهانی و ...) تا سال‌ها بعد از انقلاب اسلامی نیز ادامه دارد، اما در این پژوهش، تنها آن دسته از اشعار این شاعران بررسی می‌شوند که در بازه زمانی دوره پهلوی دوم سروده شده‌اند.

۴-۱. مبانی نظری پژوهش

چارچوب نظری این پژوهش براساس نظریه «انگاره‌های ذهنی» سامان می‌یابد. با تلفیق نظریه‌های: نیشیدا (Nishida) (۱۹۹۹)، ترنر (Turner) (۱۹۸۷) و تایلور و کراکر (Taylor and Crocker) (۱۹۸۱) به دو نوع از این انگاره‌ها که قابلیت تطبیق با موضوع پژوهش دارند، پرداخته خواهد شد: «انگاره‌های ذهنی خویشتن» (از منظر خود و از منظر دیگری) و نیز «انگاره‌های ذهنی شخصی». (ترجمه اصطلاحات مربوط به انواع انگاره‌های ذهنی، از جمله دو نوع انگاره ذهنی: Person Schemas و Self Schemas به: شخصی و خویشتن، در نزد روان‌شناسان و روان‌کاوان فارسی، معمول و رایج است و در ادامه توضیح داده خواهد شد که منظور از انگاره شخصی، همان انگاره شخصیتی است.

۱-۴-۱. نظریه انگاره‌های ذهنی

در روانشناسی شناختی (Cognitive Psychology)، انگاره، رویدادی ذهنی است که از تجربه نشأت می‌گیرد. در این مفهوم، انگاره با «دنیای واقعی» مربوط است. انگاره در زبان عامیانه به معنی طرح، نقشه، عقیده، بینش و مانند این‌هاست (حسینی‌مهر، ۱۳۹۲: ۳)؛ اما به صورت تخصصی، انگاره‌ها بسته‌های ذهنی هستند که افراد درباره اشیاء مختلف در ذهن خود دارند و در بیشتر مواقع، با توجه به این بسته‌های آماده شده عمل می‌کنند (رزما، ۱۳۹۸: ۷). برای انگاره‌های ذهنی انواع مختلفی را برشمرده‌اند، از جمله: انگاره شخصی (Person Schema)، انگاره خویشین (Self Schemas) و انگاره‌های نقشی (Role)، رویدادی (Event)، زمینه‌ای (Context)، رویه‌ای (Procedure)، استراتژیک (Strategy) و احساسی (Emotion).

تایلور و کروکر (۱۹۸۱) به دو نوع انگاره ذهنی «شخصی» و «خویشین» اشاره داشته‌اند. انگاره‌های شخصی، شامل دانشی است که دربرگیرنده «ویژگی‌های شخصیتی افراد» است و انگاره‌های خویشین، شامل دانش و آگاهی درباره «خود افراد» است (Taylor and Crocker, 1981). با توجه به این‌که نیشیدا (۱۹۹۹) در مقاله «رویکرد شناختی به ارتباطات بین فرهنگی مبتنی بر نظریه طرحواره» خود، تصریح می‌کند که «انگاره‌های شخصی» شامل «ویژگی‌های شخصیتی افراد دیگر» می‌شوند (Nishida, 1999: 757)؛ می‌توان گفت منظور از انگاره‌های شخصی، همان «انگاره‌های شخصیتی» است، یعنی تصویری که انسان، از شخصیت‌های مختلف در ذهن خود دارد. (مانند تصویری که مردان از شخصیت زنان دارند و یا برعکس). انگاره‌های ذهنی خویشین، شامل انگاره‌هایی است که افراد از خود دارند. ترنر (۱۹۸۷) برای انگاره‌های ذهنی خویشین، براساس میزان اهمیت، سه سطح قایل است: بالاترین سطح، که شامل یک انسان با ویژگی‌های مشترک است که این ویژگی‌ها را با سایر هم‌نوعان خود به اشتراک می‌گذارد. سطح میانی، که سازمان‌دهی درون‌گروهی و برون‌گروهی است که یک فرد را به عنوان عضو یک گروه خاص اجتماعی تعریف می‌کند و نازل‌ترین سطح، که شامل سازمان‌دهی فرد به عنوان یک فرد خاص است (عاملی و حجاری، ۱۳۹۷: ۱۰۸).

این پژوهش با تلفیق نظریه‌های: نیشیدا، ترنر، تایلور و کراکر، به دو نوع از این انگاره‌ها که قابلیت تطبیق با موضوع دارند، می‌پردازد: «انگاره‌های ذهنی خویشین» (از منظر خود و از منظر دیگری) و نیز «انگاره‌های ذهنی شخصی». به بیان دیگر، در مورد انگاره‌هایی که درباره خود افراد است (انگاره‌های خویشین زنان)، دو حالت وجود دارد، یکی انگاره‌هایی است که زنان در مورد خودشان دارند (از منظر خود). حالت دوم انگاره‌هایی است که به تصور زنان، مردان از آنان دارند (از منظر دیگری). نیز از انگاره‌هایی که شامل ویژگی‌های شخصیتی افراد دیگر (زنان) می‌شوند، به عنوان انگاره‌های ذهنی شخصی یاد شده است (انگاره‌های شخصی مردان).

انگاره شخصی (شخصیتی) ← تصور مردان از شخصیت زنان و ویژگی‌های شخصیتی آنان

در این پژوهش

انگاره خویشین ← تصور زنان از خودشان (از منظر خود)

← تصور زنان از تصور مردان نسبت به خودشان (از منظر دیگری)

یکی از مهم‌ترین حوزه‌های تأثیرگذاری انگاره‌های ذهنی، مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی افراد است. علاقه و گرایش به مشارکت سیاسی، به‌ویژه در زنان، می‌تواند تحت تأثیر ادراکات شخصی در فرایند رشد او از نوجوانی به جوانی و میان‌سالی باشد و در این مسیر رشد، نظرات دیگران هم می‌تواند بر او اثرگذار باشد (زارعی، میرزایی و مهاجری، ۱۳۹۸: ۱۴۲).

۱-۴-۲. مشارکت سیاسی

به طور کلی، «مشارکت» (Participation) به چند بخش فرهنگی، اجتماعی، شغلی و سیاسی تقسیم‌بندی می‌شود (رضی، رودباری و رضایی، ۱۳۹۸: ۵۴). مشارکت در اصطلاح علوم سیاسی به معنای «دخاله مردم یا دست کم درگیر شدن آن‌ها در سیاست به گونه‌ای آگاهانه یا ناآگاهانه یا حتی اختیاری و غیراختیاری است» (طباطبایی میر، مداحی و احدی، ۱۳۹۸: ۵۷). هدف از مشارکت سیاسی «نفوذ یا حمایت از حاکمیت و سیاستی خاص است» (زارعی، میرزایی و مهاجری، ۱۳۹۸: ۱۴۱) و سلسله‌مراتبی از خواندن یا شنیدن اخبار سیاسی یا شرکت در مباحث سیاسی گرفته تا شرکت در انتخابات و مبارزات سیاسی، تلاش برای کسب قدرت سیاسی و مناصب حکومتی، تظاهرات و اعتراضات سیاسی را دربرمی‌گیرد (نظری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۵).

۱-۴-۳. مشارکت سیاسی زنان و سطوح آن

به طور کلی زنان، در بسیاری از مناطق دنیا تنها به دلیل جنسیتشان از مشارکت سیاسی محروم شده‌اند و گویا تربیت شده‌اند تا ناظرانی صرف باشند، تا تأثیرگذارانی فعال (Zelek, 2005: 4)؛ درحالی‌که «مشارکت سیاسی به درک زنان از زندگی اجتماعی کمک می‌کند و آن‌ها را به عنوان عناصری مؤثر به خدمت جامعه درآورده و در واقع به توسعه جامعه می‌انجامد» (بشیریه، ۱۳۷۲: ۲۱).

در همه جوامع، مشارکت سیاسی در دو سطح رخ می‌دهد: سطح توده و سطح نخبگان؛ بر این اساس، سطوح مشارکت سیاسی زنان به شرح زیر است:

الف) سطح توده: مانند شرکت در انتخابات و استفاده از حق رأی، شرکت در گروه‌ها و انجمن‌ها و احزاب سیاسی، شرکت در تجربه‌های اجتماعی (جنگ، خدمات انسان‌دوستانه، جنبش‌های محیط زیستی و بهداشتی).

ب) سطح نخبگان: مانند نمایندگی زنان در مجالس مقننه، شرکت در مجریه سیاسی و چهار سطح خدمات ملی اداری (وزیر، معاون وزیر، مدیرکل و رؤسای بخش‌ها)، شرکت در خدمات اداری دولتی به‌ویژه در برخی وزارتخانه‌ها (اقتصاد، امور خارجه و دفاع)، شرکت در خدمات بین‌المللی (ر.ک. هواسی، درخشه و خستو، ۱۴۰۱: ۴۰ و ۴۱). در این مقاله با توجه به این‌که در سال ۱۳۴۱ رسماً شرایط اعطای حق رأی و کاندیداتوری به زنان داده شد، مشارکت سیاسی زنان، هم سطح توده و هم سطح نخبگان را دربرمی‌گیرد.

۲. بحث و بررسی

در این بخش، ابتدا انگاره‌های مردان شاعر درباره مشارکت سیاسی زنان جامعه بررسی و در ادامه، انگاره‌های زنان شاعر درباره همین موضوع، بررسی شده است.

۲-۱. انگاره‌های «شخصی» مردان شاعر درباره مشارکت سیاسی زنان

مردان شاعر نیز همچون زنان شاعر، دغدغه‌مند حضور زنان در اجتماع بوده‌اند. برای آن‌که مشخص شود مردان در این دوره، معتقد به حضور فعال و مؤثر زنان در جامعه هستند یا برعکس، به منفعل و منزوی بودن و خانه‌نشینی آنان اعتقاد دارند، انگاره‌های شخصی مردان شاعر درباره مشارکت سیاسی زنان، با همین دو مضمون کلی «فعال بودن زنان» و «منفعل بودن زنان» بررسی می‌شود و از آنجاکه همه مضمون‌ها از خرده‌مضمون‌های مختلفی به دست می‌آیند، پس از کشف خرده‌مضمون‌ها و مضامین، انگاره‌های ذهنی دسته‌بندی می‌شوند.

۲-۱-۱. مضمون فعال بودن زنان

بررسی شعر مردان شاعر عصر پهلوی دوم، نشان می‌دهد انگاره‌های همه آنان معطوف به فعال بودن زنان در جامعه است. در شعر مردان، این خرده‌مضمون‌ها شناسایی شدند:

- قابلیت سیاسی و اجتماعی بودن زنان (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

ابوالقاسم حالت در قصیده بلند «آزادی زنان»، به نقش زنان در تاریخ ایران اشاره می‌کند و قابلیت و شایستگی آن‌ها را در امور کشورداری و مدیریت جامعه یادآور می‌شود:

اگر چند فصل مفصل بخوانی	ز تاریخ این کشور باستانی
در آن از زنان توانا و دانا	به هر سوی این ملک یابی نشانی
زنانی قوی‌چنگ چون شیرمردان	به بی‌باکی و گردی و پهلوانی
زنانی به سرپنجه عزم و همت	کمر بسته از بهر کشور ستانی
زنانی به دانایی و فضل و حکمت	خدای بیان، پادشاه معانی
زنانی سخنور که برجاست ز آنان	اثرهای برجسته جاودانی
زنانی که مردانه ز آسیب دزدان	نمودند این خانه را پاسبانی

(حالت، ۱۳۳۶: ۱۰۹)

شاملو در شعرهایش به فکر آگاه کردن زنان و تحریک آن‌ها به حمایت از مردان و آماده‌سازی آن‌ها به مبارزه علیه استبداد و ظلم است. او زنان را نیز در این راه سهیم و شریک می‌داند و آنان را به فعالیت در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی فرامی‌خواند:

خدایا! خدایا! دختران نباید خاموش بمانند/ هنگامی که مردان/ نومید و خسته/ پیر می‌شوند (شاملو، ۱۳۸۴: ۳۴).
دختران دشت! / دختران انتظار! ... / بین شما کدام - بگوئید! - / بین شما کدام / صیقل می‌دهید / سلاح آبابی را / برای / روز / انتقام؟ (شاملو، ۱۳۷۲: ۵۰ و ۵۴).

محمّدعلی افراشته که یکی از شاعران توده‌ای است، در شعری با عنوان «دختر» عقاید پوچ و واقعیت‌های تلخ جامعه آن روز را علیه زنان و دختران با کلماتی ساده و طعن‌آمیز، به باد انتقاد و تمسخر می‌گیرد و با تمجید و تجلیل از زنان مبارز، شعر خود را به پایان می‌برد. ابتدا به گفته‌های پدری که از تولد دخترش به شدت ناراحت و خشمگین و شرم‌منده است، اشاره دارد:

حقیقتاً که چه شاعر، دل خوشی داری! همیشه از متلک، دست بر نمی‌داری!

پسر نبوده که تا مثل ریگ، خرج کنم!
زن است و ناقص عقل است و کوله‌بار پدر!
شبانه‌روز دویدم تمام این نه ماه
به مرگ تو که به کلی شکارم از این کار

به زلف والده‌اش جقه طلا بزنم!
هزار دختر، قربان تار موی پسر!! ...
ولی نرفته‌ام این هشت نه روزه، زایشگاه!
شدم ز رؤیت شکل شمایلش بیزار!

(نوح، ۱۳۵۸: ۱۷۴)

و او در جواب به این پدر، به واقعه روز ۲۳ تیر ۱۳۳۰ اشاره می‌کند که مردم نسبت به ورود یک دلال نفت آمریکایی، خشمگین و معترض در جلوی بهارستان، تحصن کرده بودند و یک دختر ۱۸ ساله مبارز و شجاع به نام پروانه شیرین‌لو راه را بر تانکی که یک گروه‌بان آمریکایی آن را می‌راند، می‌بندد تا مانع حرکت آن و کشتار مردم شود، اما تانک، او را زیر گرفته و به راه خود به سوی جمعیت ایرانی معترض، ادامه می‌دهد! در این حادثه، پروانه، یک پای خود را از دست می‌دهد (ر.ک. همان: ۱۱):

برو عزیز دلم چشم و گوش را وا کن!
بیا تو هم قدمی رو به سوی آینده
بیا بیا توی صف تا ببینی آن دختر
بیا ببین هنر دختران ایران را
بیا ببین جگر نوشکفته دختر را!
اگر که دختر اینست شصت و شش تا پسر
سلام ما به تو ای رو سفیدگر دختر!
به شیر مادرت ای شیر شرز «پروانه»

کمی مطالعه کن، عقل و هوش پیدا کن
بیا و قاطی صف‌های مردم زنده
که جمع کرده تضاد دلاور و دلبر!
ببین نمونه‌ای از یک «جدید انسان» را!
بیا ببین جلو تانک رفته دختر را! ...
ز نوع پان‌پارازیت‌ها فدای این دختر!
سلام ملت ایران، به آن پدر مادر
قسم که در روی این پاشنه نمی‌مانه!

(همان: ۱۷۵ و ۱۷۶)^۲

سیاوش کسرایی شعر «تولد» را در آبان ۱۳۵۳، خطاب به گیل‌آوا (نام مستعار مهنوش ابراهیمی) سروده است. مهنوش ابراهیمی که در ۱۰ مهرماه همان سال، در سن ۲۴ سالگی در درگیری مسلحانه با نیروهای امنیتی شاه، در کوچه‌ای در جنوب تهران، کشته شد، نخستین چریک زن جان‌باخته در آن سال‌ها بود:

گیل‌آوا!! ای روشنای چشم همه خانوار رنج!! بی شمع و بی چراغ/ در پیش چون گرفتی این راه پر هراس؟.../ ای وای از آن جدایی و این جرأت!/ فریاد از این جنون شجاعت .../ اینک بگو به ما/ تا با کدام اشک، رشادت را/ ما شست‌وشو کنیم؟/ چونان تو را کجا/ ما جست‌وجو کنیم؟/ ای بر توام نماز!/ ای بر توام نیاز هزاران هزارها!/ تکرار شو/ بسیار شو/ ای مرگ تو تولد زن در دیار من!/ یکتای من، خجسته، گیل‌آوا! (کسرایی، ۱۳۸۵: ۳۹).

فریدون مشیری نیز ضمن ارج نهادن به تلاش‌های آرمان‌گرایانه زنان آزادی‌خواه، نوید آن می‌دهد که کاوه آینده‌ای که درفش آزادی و آزادگی را خواهد افراشت، از میان بانوان ایران زمین برخواهد آمد:

بر سر ما سایه اهریمن است
در مزارآباد ما آهسته رو
سال‌ها رفته است و وحشت برقرار
در افق‌ها چهره‌ای می‌پرورد

هستی ما زیر پای دشمن است
کاندر این مرداب، خون تا دامن است
همچنان تکرار تیر و بهمن است
ماه‌رخساری که پشت توسن است

گیسوان افشاندۀ بر تاراج باد	تیغ‌برکف، راست چون روئین تن است
من ز مردان نا امیدم، بی‌گمان؛	کاوۀ آیندۀ ایران، زن است ...
باش تا گردآفریدی بر جهد	تا ببینی، زن نه آتش، آهن است
دست در شمشیر آرد ناگزیر	آن‌که دستش خون‌چکان از سوسن
بگسلد زنجیرها تا بنگری	تیغ این شورافکنان شیرافکن است

(بهار و سجادی، ۱۳۹۹: ۴۹ و ۵۰)

- تشویق و ترغیب زنان به فعال بودن و مطالبه‌گری و گرفتن حق و حقوق خود (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)
ابوالقاسم حالت در بخش دیگری از قصیده «آزادی زنان»، زنان را به تکاپو و حرکت، پا به پای مردان فراخوانده و از آنان می‌خواهد به مردان و در واقع به واقعیتهای رایج سنتی اجازه ندهند که آنان را سست و ضعیف بنامند:

ره مرد می‌گیر و بنمای این ره	بدان کودکانی که می‌پرورانی
به هر راه باید که همراه مردان	کنی هم‌صدایی و هم‌داستانی ...
هنوز اندرین ملک، داری بسی حق	که باید به پا خیزی و واستانی
دگر بانوان را به دیگر ممالک	حقوقی است کاینجا تو محروم از آنی
مده مهلت این که مردی، زنان را	دهد نسبت سستی و ناتوانی
هر آن مرد کو می‌کشد روح زن را	به معنی ز آدمکشان است و جانی
به هر کار اگر دست زن باز باشد	نباشد کم از مرد در کاردانی

(حالت، ۱۳۳۶: ۱۱۰ و ۱۱۱)

- قابلیت زنان برای حق تساوی با مردان (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

مهدی اخوان ثالث، به حمایت از زنان برخاسته و حتی آنان را برابر با مردان می‌داند و مردانگی را فراتر از جنسیت: تو زنی، مردانه‌ای، سالاری و از مرد هم پیشی / جامۀ جنست زن است، اما / درد و غیرت در تو دارد ریشه‌ای دیرین / کم مبین خود را که از بسیار هم پیشی (حقوقی، ۱۳۹۶: ۲۴۶).
رهی معیری نیز به برابر بودن زن و مرد، این‌گونه اشاره دارد:

مرد و زن را در طبیعت فرق نیست / فرقشان در علم و فضل و خلق‌وخوست

(معیری، ۱۳۸۵: ۳۷۱)

- قابلیت زنان برای حق رأی (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

رهی معیری در سال ۱۳۲۲ و اوایل دوره پهلوی دوم، با سرودن این شعر از زبان دخترش، به نداشتن حق رأی زنان اعتراض کرده است:

جان بابا، هرشب این دیوانه‌دل	با من شوریده‌سر در گفت‌وگوست
کز چه دارد، مرد عامی حق رأی؟	لیک زن با صد هنر محروم از اوست
خار و خس را چون در این گلشن بهاست	گل چرا بی‌قدر با صد رنگ و بوست؟
از چه حق رأی دادن نیستش؟	آن که جان را گر بگیرد حق اوست

(معیری، ۱۳۸۵: ۳۷۱)

پس از سال ۱۳۴۱، ابراهیم صهبا که شاعری شوخ طبع و بذله گوشت، در غزل «زن و انتخابات»، به زنان و داشتن حق رأی و حتی کاندیداتوری آنان این گونه اشاره می کند:

گشته شوهر ز غصه دیوانه!	که بُود زن فراری از خانه!
آرزویش تدارک رأی است	غافل از فکر شام و صبحانه!
تا که از حوزه ای وکیل شود	می کند نطق های جانانه!
«شوی» پرسد اگر: کجا بودی؟	گوید او با صدای مردانه:
از پی نطق انتخاباتی	رفته بودم به «کوره پزخانه»!

(صهبا، ۱۳۵۹، ج ۲، ۲۶۴)

– قابلیت زنان برای حق تعلیم و تعلّم و دانایی (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

رهی معیری، در شعر خود، به باسواد بودن و علم آموزی زنان اشاره کرده و این موضوع را این گونه می ستاید:

بانوی عالم به از بی مایه مرد	«دشمن دانا به از نادان دوست» ...
مرد نادان در شمار چارپاست	مغز خالی کم بهتر از کدوست

(معیری، ۱۳۸۵: ۳۷۱)

۲-۱-۲. مضمون منفعل بودن زنان

پس از مطالعه و واکاوی همه اشعاری که مردان درباره مشارکت سیاسی زنان در دوره پهلوی دوم سروده اند، حتی شاعران غیر شاخص و شاعران مذهبی، هیچ داده ای که مبنی بر اعتقاد و انگاره آنان بر مخالفت با حضور زنان در سیاست و اجتماع باشد، به دست نیامد. به بیان روشن تر، مردان شاعر به عنوان نماینده فرهیختگان این دوره، هرگز در شعر خود، زنان را منزوی، گوشه نشین، ضعیف، بی ارزش خطاب نکرده و در یک کلام، آن ها را به لحاظ سیاسی «منفعل» نمی دانستند؛ بلکه برعکس، همواره از زنان می خواستند که خود را باور کرده و دوشادوش مردان در عرصه های مهم سیاسی، اجتماعی و انقلابی، به حرکت درآیند (شایان ذکر است که اشعار اندکی هم مربوط به سایر دوره های تاریخی، از جمله دوره مشروطه یا پهلوی اول، وجود دارند که بر منفعل بودن زنان، تأکید و صراحت دارند، اما خارج از حوزه این پژوهش می باشند و نگارندگان، در پژوهشی مجزا به آن ها خواهند پرداخت).

۲-۲. انگاره های «خویشتن» زنان شاعر در مورد مشارکت سیاسی زنان

در این بخش، انگاره زنان شاعر عصر پهلوی دوم نسبت به مشارکت سیاسی زنان بررسی و شعرهای آن ها در این باره، کدگذاری و تقسیم بندی شده است. «انگاره های خویشتن» شامل دانش و آگاهی در مورد خود افراد است: ۱. این که فرد، چگونه خود را می بیند (از منظر خود) و ۲. دیگران چگونه او را می بینند (از منظر دیگری) (عاملی و حجابی، ۱۳۹۸: ۸۱).

۲-۲-۱. از منظر خود (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

در بخش قابل توجهی از شعر شاعران زن، خرده مضمون هایی چون: «قابلیت سیاسی و اجتماعی بودن زنان»، «قابلیت زنان برای حق تعلیم و تعلّم و دانایی»، «قابلیت زنان برای حق تساوی با مردان»، «قابلیت زنان برای حق آزادی»، «قابلیت زنان برای حق رأی» و «تشویق زنان به مطالبه گری و گرفتن حقوق خود» شناسایی شدند که بیانگر انگاره

ذهنی آنان نسبت به حضور فعال جنس خود در اجتماع و مشارکت‌های مدنی و فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی است. البته روی سخن این شاعران زن، تنها به دستگاه حکومت وقت نبوده و از آنجا که در این دوره، نگرش عمومی و سستی جامعه ایرانی، همچنان بر عدم مشارکت فعال زنان در امور اجتماعی و سیاسی تأکید داشته‌اند، بنابراین شاعران زن، به طور کلی منتقد و مخالف این نوع نگاه و نگرش به قشر زن بوده‌اند.

- قابلیت سیاسی و اجتماعی بودن زنان (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

برخی از شاعران زن، درباره مسایل مربوط به مملکت از جمله همراهی با مردان مبارز، وطن‌خواهی، موافقت با سیاست‌های دستگاه حاکم یا انتقاد از آن سیاست‌ها و وضع موجود، شعر سروده‌اند که بیانگر قابلیت و توانمندی زنان برای سیاسی بودن است.

انتقاد از وضع موجود در این دوره و ستمی که بر ملت تحمیل شده بود، به این شکل در اشعار مهین سکندری بازتاب یافته است:

تا کی از عشق رخ یار بگوئیم؟	از لعل لب و نرگس بیمار بگوئیم؟ ...
خوب است که امروز به جای همه این‌ها	از درد دل مردم نادار بگوئیم ...
از همت ما دیو ستم جان بسپارد	باید که به این ملت هشیار بگوئیم

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج: ۳، ۳۳۲)

شاعر دیگری که به این ستم‌ها انتقاد کرده است، ژاله اصفهانی (نائل - اطل سلطانی) است:

سوختم از آتش بیدادها	سوختم و هیچ نکردم صدا
جامعه فاسد ظاهرپرست	داده عنان بر کف اشخاص پست
هرکه بود صاحب وجدان پاک	خوار و سرافکنده نشیند به خاک! ...
حکمرایان که ستم‌ها کنند	قانون بر نفع خود اجرا کنند

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج: ۱، ۲۳۷ و ۲۳۸)

مریم ساوجی (متخلص به صور) نیز از وضع موجود، انتقاد کرده و وطن‌خواهی خود را این چنین ابراز داشته است:

حالیا کز درد میهن شد سیه ایام ما	روزگاری همچو شام و پر ز آفت شام ما
دل شود پر خون چو یاد ذلت ایران کنیم	سینه بشکافد چو یاد خانه ویران کنیم
کاش با خون جگر هم عهد و هم پیمان کنیم	تا که این ویرانه سامان را ز نو بنیان کنیم

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج: ۲، ۱۷۳)

اعتراض به دستگاه حاکم، وطن‌خواهی، امید به آینده روشن کشور و نیز انقلابی بودن را در این شعر میمنت ذوالقدر (آزاده) می‌توان مشاهده کرد:

عشق بزرگ مردم این آب و خاک پاک
اما هنوز در دل این ظلمت و سکوت
می بینم آن جوان دلاور که دست خصم
او در امید روز بزرگی که دور نیست
در هرچه هست و نیست ازین پس نگاه من
چشمم به راه پیک ظفربخش انقلاب

کاین سان اسیر پنجه خونین دشمن اند
در انتظار مژده آن صبح روشن اند ...
بر بازوان محکم او بند می زند
بی اعتنا، به این همه لبخند می زند ...
جویای روشنایی و پایان ظلمت است
یا مژده رهایی ازین شام وحشت است
(برقعی، ۱۳۷۲، ج ۱، ۱۰۵ و ۱۰۶)

ذوالقدر، در شعری دیگر، این گونه از همراهی با مردان مبارز، وطن خواهی و جان باختن در راه وطن می سرايد:

فریاد زد که : ما / سوگند خورده ایم که جان را فدا کنیم / در پیشگاه مام وطن عهد بسته ایم / باید وفا کنیم! ... / سرنیزه
ها به سینه او حمله ور شدند / چندین گلوله پیکر او را به خون کشید / اما هنوز گوش دل هم رها ن / این نعره می -
شنید: / سوگند خورده ایم که جان را فدا کنیم / در پیشگاه مام وطن، عهد بسته ایم / باید وفا کنیم! (مشیرسلیمی، ۱۳۳۵،
ج ۱: ۳۴۴).

همان طور که اشاره شد، برخی از شاعران زن نیز همسو و موافق سیاست های حکومت شاهنشاهی بودند که مبانی
سیاست و وطن خواهی با تمجید از شاه و دستگاه حکومتی او در شعر آن ها نمایان می شود. یکی از آن شاعران
سلطنت طلب، دکتر مریم میرهادی (ناهید) است:

به نفع ملت ایران، قیام باید کرد
بکوش بهر نجات وطن، فدایی شاه
پس از دعا به شه کامکار ملت دوست

به روح پاک شهیدان، سلام باید کرد ...
که خواب در ره مقصد، حرام باید کرد
هماره ذکر وطن بر دوام باید کرد

(میرهادی، ۱۳۳۷: ۳۵)

منصوره اتابکی (زهره) دیگر شاعر سلطنت طلبی است که حماسی وار از فدا شدن زن و مرد، در راه وطن می
گوید:

برآنیم با مهر یزدان پاک
به نام شهنشاه فرخنده بخت
بدانگونه ایران گلستان کنیم
به کردار رودابه شیرگیر
به بازوی مردان روئینه تن
دگر باره کشور بدانسان کنیم

فروزنده انجم تابناک
فروزنده تاج شاهی و تخت
که شایسته نام ایران کنیم ...
به هنجار گردآفرید دلیر
به شمشیر گردان لشکرشکن
که دشمن ز نامش هراسان کنیم ...

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۲۲۲ و ۲۲۳)

مداخله مستقیم در امور سیاسی و کشورداری در این شعر پروین حکیم‌معانی (پریوش، پری) دیده می‌شود که پس از کودتای ۲۸ مرداد، در حمایت از سیاست‌های محمدرضاشاه و انتقاد کوبنده از مصدق، چنین گفته است:

وطن رهاند ز غم بیست و هشتم مرداد
امور مملکت از هم گسیخت چون نخ چرخ
به جز مشاجره و قیل و قال و بحث و دروغ
به حفظ جاه مصدق شدند بس مقتول
به عذر نفت، دل و جان ملتی را تفت!
خدای خواست که ایران دوباره ماند به جای
قیام مردم شه‌دوست گر نبود پری،
چو دار حنظل دیوانه، میوه مُر داد! ...
بر آب شد همه افکار مردم آزاد ...
نبود حاصل گفتار دولت نقاد!
کسی نکرد ز فامیل کشتگان هم یاد!
بگفت در ره مقصود هر چه بادا باد! ...
وگر نه خاک و را توده‌ای بداد به باد!
نبود از شه و میهن به جز فسانه به یاد

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۱۳۳ و ۱۳۴)

حشمت درویش، دکتر کیوان‌دخت سلیلی و شمسی غروی نیز درباره میهن‌دوستی و وطن‌پرستی شعر سروده‌اند.

حشمت درویش:

ای زن! تو لطیف و مهربانی
ای همدم صبح و شام یلدا
ز اینجا که سرشته‌ای به پاکی
خود منبع عشق جاودانی ...
ای رهبر عقل و دین و هستی ...
جز خاک وطن، مبوس خاکی

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۱۲۲)

کیوان‌دخت سلیلی:

من جز تو نخواهم دگری ای وطن من
ای میهن من دینی و ایمان منی تو
جاوید بمان، خرم و خوش تا که جهان هست
جز از تو نگیرم خبری ای وطن من...
دور از تو من و چشم تری، ای وطن من...
دور از تو بود هر خطری ای وطن من

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۳۹۲)

شمسی غروی:

دلا چرا هوس دانش و هنر نکنی؟
شود چو پیکرت آماج تیر مرگ چرا
چو جان دهی به ره افتخار میهن خود
برد ثمر ز نهال تو نسل آینده
اراده دار قوی، پیش رو به سوی هدف
ز جدّ و جهد شب تیره را سحر نکنی
برای حفظ وطن، سینه را سپر نکنی
درین معامله قطعاً بدان ضرر نکنی
بهوش باش که تا عمر بی‌ثمر نکنی
ز راه عمر، چو بار دگر گذر نکنی

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۲۱۸ و ۲۱۹)

مرضیه احمدی اسکویی در سال ۱۳۵۲، در سرودی برای هم‌زمان و رفیقان خود که در بند و زندانی بودند، این گونه از همراهی با مردان مبارز سخن گفته است:

اینجا/ در کام «قصر» شاه/ رفیقان من همه/ با عشقشان عظیم/ اندیشه‌شان بلند/ با روح استوار/ با مشتشان سلاح/
همواره در نبرد/ «شب» را به سر کنند/ ... / زندانی دلیر/ بر دست‌هاش بند/ با قفل‌ها به پاش/ آزاد و پاکباز/ پرشور و
سربلند/ هر لحظه در تلاش/ همواره در نبرد ... (احمدی اسکویی، ۱۳۵۷: ۱۵۷).

- قابلیت زنان برای حق تعلیم و تعلّم و دانایی (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

فروغ فرخزاد در شعر خود، زنان را به فراگیری علم و دانش فرامی‌خواند:

از بهر حقوق خویش می‌کوش ای زن
از علم و هنر وجود خود زینت کن
بنمای ز عفت و شرف، جامه به تن
تا مرد نکو پیروی در دامن
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۵۰)

پروانه یغمایی نیز ضمن ستایش علم و دانش، به زنان می‌گوید اگر می‌خواهند در جهان کامروا شوند، باید به علم و دانش روی آورند:

تو ای دختر عاقل هوشیار
چو خواهی ز گیتی شوی بهره‌مند
که بادت خداوند پیوسته یار...
بگردد به کامت سپهر بلند ...
نما پاک از چهره زنگار جهل
بشر را چو دانش بود رهنمای
بیانداز از دوش خود، بار جهل
بنه در ره دانش و علم، پای
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۷۸)

ثریا امان‌پور (ثریا) برای نشان دادن اهمیت علم، خود را بنده علم و دانش می‌نامد:

بنده علمم و از هر دو جهان آزادم
به خدا جز به ره راست، قدم ننهادم
کیش من علم‌پرستی است به این دلشادم
«چه کنم حرف دگر یاد نداد استادم!»
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۱۰۰)

ژاله اصفهانی نیز علم و دانش را فروزنده‌ترین و پرفروغ‌ترین مشعل می‌داند:

ژاله، دانش بطلب تا بفروزد جانت
که فروزنده‌تر از مشعل دانایی نیست
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۲۳۶)^۳

- قابلیت زنان برای حق تساوی با مردان (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

پروین حکیم‌معانی بین زن و مرد، به عنوان همسر، هیچ‌گونه تفاوتی قایل نیست و بر این نظر است که هر دو با هم برابر و یکی هستند:

زن چون که بُود عفیفه و با تدبیر
لفظ تویی و منی دگر جایز نیست

آمیخته با زوج چنان شکر و شیر
با وحدت روح، کی بودشان توفیر؟

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۱۳۴)

سیمین بهبهانی نیز در شعرش به همسانی و برابری زن و مرد، این‌گونه اشاره دارد:

ای زن، چه دلفریب و چه زیبایی!
چون چنگ نغمه‌ساز، فروخواندی

گفتی که: جفت و یار توام، اما
ما هر دویم رهرو یک مقصد

دستم بگیر، از سر همراهی
گویی گل شکفته دنیایی ...

در گوش مرد، نغمه همتایی
نی بهر عاشقی و نه شیدایی

بگذر ز خودپرستی و خودرایی
جورم بکش، به خاطر همپایی

(بهبهانی، ۱۳۸۸: ۹۴ و ۹۵)

مرضیه احمدی اسکویی، زنان را در زندگی، کار و مبارزه با ظلم و ستم، همراه و همپای مردان می‌داند:

من یک زنم/ زنی که مرادف مفهومش/ در هیچ جای فرهنگ ننگ آلود وجود ندارد/ زنی که پوستش آینه آفتاب
کویر است/ و گیسوانش بوی دود می‌دهد/ تمام قامت من، نقش رنج و پیکرم تجسم کینه است/ زنی که دستانش را
کار برای گرفتن سلاح، پرورده است/ من زنی آزاده‌ام/ زنی که از آغاز/ پابه پای رفیق و برادرش/ دشت‌ها درنور دیده
است/ زنی که پرورده است/ بازوی نیرومند کارگر/ دستان نیرومند برزگر (بهرامی، ۱۳۸۸: ۲۴).

- قابلیت زنان برای حق آزادی (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

فروغ فرخزاد از زنان می‌خواهد برای گرفتن حق آزادی خویش از جای برخیزند و با تلاش و جهد، داد خود را از مردان ستمگر بازستانند:

خیز از جا پی آزادی خویش
خیز از جای که باید زین پس

خیز از جای و بکن ریشه ظلم
جهد کن جهد که بر غیر دهی

خواهر من! ز چه رو خاموشی؟
خون مردان ستمگر نوشی! ...

راحتی بخش، دل پر خون را
بهر آزادی خود، قانون را

(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۶۱ و ۶۲)

توران شهریاری (بهرامی) نیز از زنان می‌خواهد به حرکت درآیند و از اسارت مردان رها شوند:

تو ای زن، قدرت بسیار داری
فروریز این حصار جاودان را

اسیر دست مردان تا کی و چند؟
پس از ایزد تو هم پروردگاری ...

ز پا بگسل دگر بند گران را
خدا را جنبشی، تا چند دریند؟

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۹۷)

دکتر مریم میرهادی (ناهید) نیز، زنان را آزاد می‌داند و می‌خواند:

ای زن! که در آفاق، تو مشهور جهانی
از علم و کمال تو بُود جان به تن ما
آزادی و آزاد نمایی تو اسارت
از هرچه کند عقل تصور، به از آنی
زانست که گویم تو را جان جهانی ...
بیچاره زنانی که اسیرند نهانی!
(میرهادی، ۱۳۳۷: ۱۰۱)

مرضیه احمدی اسکویی در آرزوی آزادی زنان، چنین می‌سراید:

من یک زنم .../ زنی که در سینه‌اش/ دلی آکنده از زخم‌های چرکین خشم است/ زنی که در چشمانش/ انعکاس
گلرنگ گلوله‌های آزادی موج می‌زند (بهرامی، ۱۳۸۸: ۲۴).

– قابلیت زنان برای حق رأی (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

وقتی شاعران زن از نمایندگی و وکالت زنان در مجلس و حتی حکمرانی آنان در دستگاه حکومتی، سخن می‌گویند،
یعنی زنان را شایسته حق رأی و شرکت در انتخابات می‌دانند.

ملکه اعتضادی، زنان را شایسته نمایندگی مجلس می‌داند:

ای بی‌خبر ز ارزش و قدر و مقام زن!
نشیده‌ای ز مدعیان گفته دقیق
دیروز حرف زن اگر از احتیاط بود
از چرخ هم گذشت دگر احترام زن ...
خود بشنو از زبان من اینک پیام زن
امروز شد وکالت مجلس، کلام زن
(اعتضادی، بی‌تا: ۷۷ و ۷۸)

سیمین بهبهانی، امیدوارانه از اعطای حق رأی به زنان و نیز نمایندگی آنان در مجلس، سخن می‌گوید:

این‌سان که در جبین تو می‌بینم
کرسی‌نشین خانه شورایی
(بهبهانی، ۱۳۸۸: ۹۵)

پروین حکیم‌معانی نیز ابراز می‌دارد اکنون زمان حکمرانی و حکومت‌داری زنان رسیده است:

بگذشت زمان ناتوانی، زن را
از ضعف مجو دگر نشانی، زن را
دنای کهن، جوان شد و داد به کف
از عام، زمام حکمرانی، زن را
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۱۳۴)

– تشویق و ترغیب زنان به فعال بودن و مطالبه‌گری و گرفتن حق و حقوق خود (انگاره ذهنی فعال بودن زنان)

ملکه اعتضادی با این بیت‌ها از زنان می‌خواهد از خانه‌نشینی دست برداشته و برای رسیدن به مقامی که شایسته آنان
است، قیام نمایند:

باشد روا مقام زن از چرخ بگذرد
بگذشت وقت خانه‌نشینی بانوان
زیرا رسیده است زمان قیام زن
اکنون فتاده قرعه نهضت به نام زن

روز خمود و وقت عقب‌ماندگی گذشت
دیگر رسیده نوبت نشر مرام زن ...
(اعتضادی، بی‌تا: ۷۷)

سیمین بهبهانی، ضمن بیان توانایی‌های زنان، آن‌ها را به مشارکت اجتماعی و سیاسی فرا می‌خواند و امیدوارانه نسبت به آینده آنان چنین می‌گوید:

امروز سربلندی و از امروز
بر سرنوشت خویش خداوندی
ای زن! به اتفاق، کنون می‌کوش
صد ره فزون به موسم فردایی ...
در کار خویش، آگه و دانایی
کز تنگنای جهل، برون آیی
(بهبهانی، ۱۳۸۸: ۹۵)

دکتر مریم میرهادی (ناهِید)، از زنان می‌خواهد برای رسیدن به حق و حقوق خود، ساکت نشینند:
یکدم ز حقوق مدنی دم بزن ای زن!
تو مام وطن بانی این کاخ و اساسی
مندیش و دم از حق مسلم بزن ای زن!
پس گام در این راه تو محکم بزن ای
(میرهادی، ۱۳۳۷: ۱۱۳)

امروز روز کلک و بنان است
کمتر ز دیگران تو چرایی؟
بهر حقوق جمله نسوان
ای بانوان فاضل ایران!
بحث از نبرد سخت زنان است
فرقت بگو چه با دیگران است؟
حق گوی از آن‌که جای بیان است
موضوع حرف حق به میان است
(میرهادی، ۱۳۳۷: ۱۱۳)

اما بهترین نمونه مطالبه‌گری که در آن، زنان آشکارا به جنبش و بیداری فراخوانده شده‌اند و از آنان درخواست شده تا تسلیم زورگویی و واقعیات تلخ جامعه نشوند، بی‌شک شعر فروغ فرخزاد است:

تنها تو مانده‌ای ای زن ایرانی!
خواهی اگر که پاره شود این بند
تسلیم حرف زور مشو هرگز
سیلی بشو ز نفرت و خشم و درد
آن کس که آفریده دست توست
ای زن به خود بجنب که دنیایی
زین بندگی و خواری و بدبختی
کو مرد پر غرور بگو باید
کو مرد پر غرور بگو برخیز
حرفش حق است و در ره حق هرگز
حرفش حق است و اسلحه‌اش هم حق
با مرد پر غرور، بگو آن زن
در بند ظلم و نکبت و بدبختی؛
دستی بزن به دامن سرسختی
با وعده‌های خوش، منشین از پای
سنگ گران ظلم بکن از جای ...
رجحان و برتریش تو را ننگ است
در انتظار و با تو هماهنگ است
خفتن به گور تیره تو را خوشتر
زین پس به درگه تو باید سر
کاینجا زنی به جنگ تو می‌خیزد
از روی ضعف، اشک نمی‌ریزد
فریاد خشم و درد به لب‌هایش
زین دایره برون نکشد پایش

(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۵۳)

یا این شعر فروغ که در کتاب *زنان سخنور آمده است*:

از بهر حقوق خویش می‌کوش ای زن
بنمای ز عفت و شرف، جامه به تن
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۵۰)

منیژه حمیدی، زن را پیشوای نهضت در جهان می‌داند که باید برای گرفتن حق و حقوق خود تلاش کند:

بیا ای زن دمی بنشین و گوش هوش با من کن
تو باید پیشوای نهضت جمله جهان باشی
لباسی خوش‌نماتر از لباس حق گرفتن نیست
ز دریای نصیحت گوهر غلطان به دامن کن ...
تو پیشاپیش گامی و زان پس دفع رهن کن
نباشد؛ ورنه می‌گفتم تو [آن] را کسوت تن کن
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۲۴۴)

توران شهریاری (بهرامی) نیز از زنان می‌خواهد در پی احقاق حق خویش باشند و بپاییزند:

تو ای زن، قدرت بسیار داری
فروریز این حصار جاودان را
اسیر دست مردان تا کی و چند؟
بنای آزاری را بشکن ای زن!
چو ابراهیم ای زن، بت شکن باش
شب تارت به زودی روز گردد
پس از ایزد تو هم پروردگاری ...
ز پا بگسل دگر بند گران را
خدا را جنبشی، تا چند در بند؟
به پای هر بتی خود را می‌فکن
پی احراز حق خویشان باش
حقیقت عاقبت پیروز گردد
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۹۷)

در شعر حشمت درویش نیز به شادی پس از احقاق حق زنان و اتحاد آنان اشاره شده است (ر.ک. مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۱۱۹ و ۱۲۰)؛ همچنین در شعر طاهره صفارزاده به بیداری زنان اشاره شده است (ر.ک. مؤذن، ۱۳۵۷: ۱۵۲).

۲-۲-۲. از منظر دیگری (انگاره منفعل بودن زنان)

در این بخش انگاره‌های ذهنی زنان شاعر در مورد خودشان، از منظر دیگری (مردان) بررسی می‌شود. براساس پژوهش حاضر، زنان عصر محمدرضا شاه تصور می‌کردند مردان نسبت به آنان، انگاره‌های ذهنی مثبتی ندارند و قابلیت‌های آنان را نادیده می‌گیرند. خرده‌مضمون‌هایی که زنان شاعر تصور می‌کنند انگاره ذهنی مردان درباره آن هاست، عبارت‌اند از:

– بیچاره و اسیر نامیدن زنان:

ماهرخ پورزینال، تحت تأثیر همان واقعیت‌های غلط و رایج اجتماعی، زن را «بیچاره» و «اسیر» خطاب کرده و مردان را مسبب اصلی این بیچارگی می‌داند:

وای! این بیچاره زن باشد اسیر دام آدم
رنج و حرمان ببند او از زشتی کردار مردان

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۱۴۵)

- بی‌ارزش نامیدن زنان:

قدسیه لایق معتقد است که زنان به قدری از سوی مردان و جامعه، نادیده انگاشته شده‌اند که هیچ ارزش و اعتباری ندارند و تحت تأثیر همین پنداره، خود و جنس زن را به حدی دست کم می‌گیرد که گویی هیچ ارزشی برای جنسیت زن، قابل نیست:

من آن صفرم که هیچ ارزش ندارم!	ولی سرخیل ملیون و هزارم...
جهان تا هست و تا باقیست ارقام	نکاهد ذره‌ای از اقتدارم
ولی با این همه تعظیم و تکریم	همان صفرم که هیچ ارزش ندارم!

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۲: ۹۹)

بشری آزاده نیز به رسوم کهن و غلط جامعه عصر خود اشاره کرده و معتقد است زنان، هیچ جایگاه و ارزش و اعتباری ندارند:

از رسم بد و قاعده کهنه دیرین	یادی نمودند ز نسوان سخندان
گویی که زنان را نبود نام و نشانی	در میهن ما نام بود در خور مردان!

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۴۲۳)

- خوار، گوشه‌نشین، اسیر و دربند، ضعیف و ناتوان نامیدن زنان:

توران شهریاری (بهرامی)، گوشه‌نشینی، منزوی بودن و خانه‌نشینی بودن و اسارت زنان را از جانب مردان می‌داند:

تو ای زن، قدرت بسیار داری	پس از ایزد تو هم پروردگاری ...
ولی ای آن‌که مردان پروریدی	ازین پرورده جز خواری چه دیدی؟!
تو پروردی و او دیوانه‌ات کرد	اسیر و پای‌بند خانه‌ات کرد
تو را با حيله اندر دام کردند	ضعیف و ناتوان نام کردند

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۹۷)

- خوار، مظلوم، اسیر، بدبخت، ضعیف و خانه‌نشین نامیدن زنان:

فروغ فرخزاد، زنان را خوار و بدبخت و اسیر نامیده که گویی خود چنین می‌خواهند و برای رفع آن تلاشی نمی‌کنند:

تنها تو مانده‌ای ای زن ایرانی!	در بند ظلم و نکبت و بدبختی ...
زین بندگی و خواری و بدبختی	خفتن به گور تیره تو را خوشتر

(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۵۳)

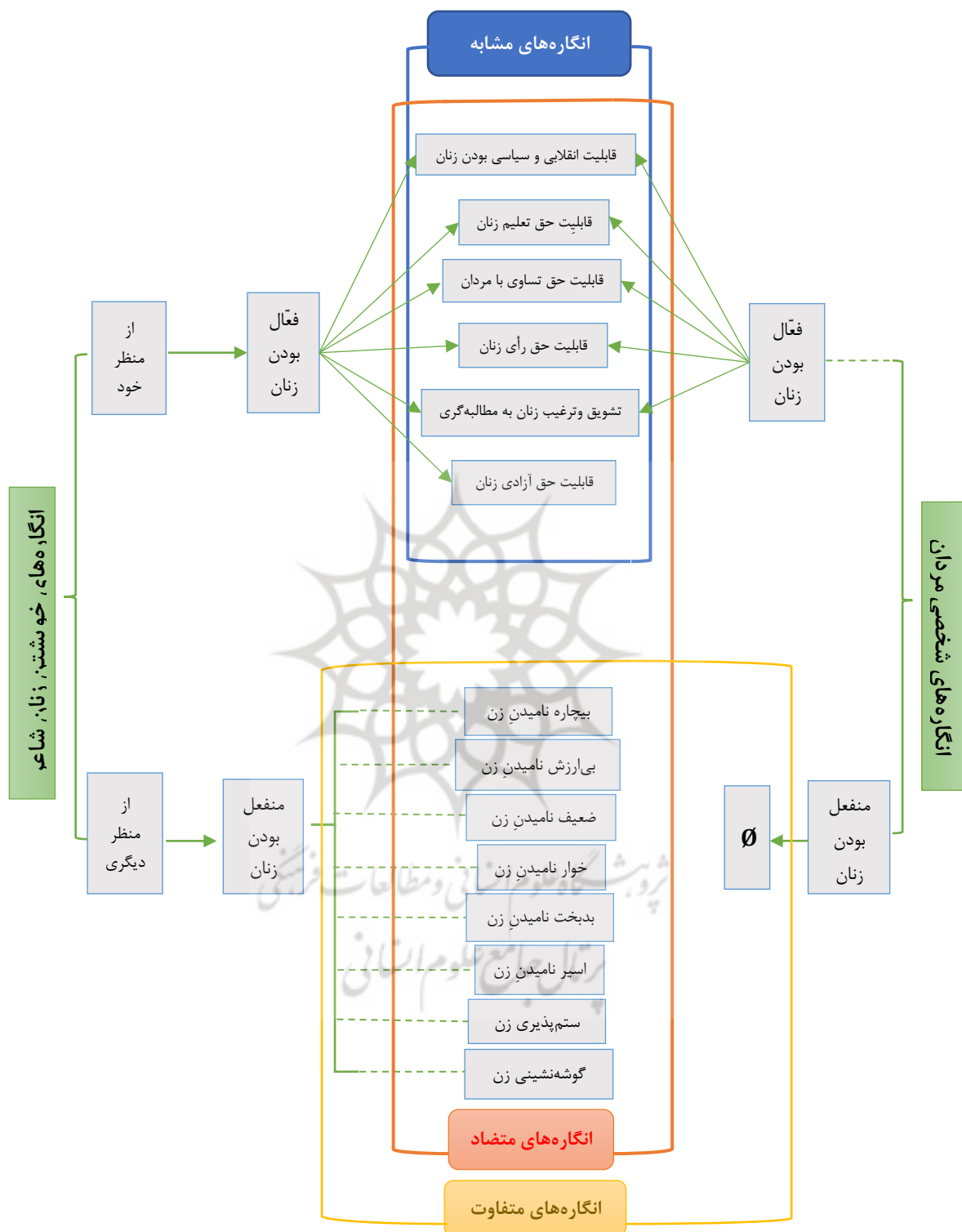
کن طلب حق خود ای خواهر من!	از کسانی که ضعیف خواندند
از کسانی که به صد حيله و فن	گوشه خانه تو را بنشانند

(فرخزاد، ۱۳۷۶: ۶۱)

در مرحله یکپارچه‌سازی داده‌ها، جمع‌بندی و رابطه این انگاره‌ها در شکل (۱) به صورت نمودار نشان داده شده است.

شکل شماره (۱). رابطه بین انگاره‌های شخصی مردان شاعر و انگاره‌های خویش زنانه شاعر
(درباره مشارکت سیاسی زنان جامعه)

۳. نتیجه‌گیری

در این پژوهش، دیدگاه مردان و زنان شاعر به عنوان فرهیختگان دوره پهلوی دوم و بیان نقاط مشابه و متضاد انگاره‌های آنان، نسبت به مشارکت کل زنان جامعه مورد بررسی قرار گرفته و نه تطبیق دیدگاه شاعران مرد و زن بر یک دیگر و یا دیدگاه آنان درباره مشارکت زنان شاعر. به عبارت دیگر، زنان شاعر، همچون زنان عامه، بارها تحت تأثیر نگرش‌های سنتی قرار گرفته‌اند و جنسیت خود را به عنوان جنسی ناتوان قلمداد کرده‌اند، اما مردان شاعر، نه تنها تحت تأثیر این نگرش مردسالارانه جامعه قرار نگرفته‌اند، بلکه همواره مشوق زنان جامعه نیز بوده‌اند. با بررسی انگاره‌های ذهنی مردان و زنان شاعری که به نوعی در اشعار خود به مباحث سیاسی عصر پهلوی دوم پرداخته‌اند، نشان داده شد که:

- همه شاعران مرد، تحت تأثیر انگاره «شخصی» خود، زنان جامعه را افرادی توانمند و تأثیرگذار دانسته و معتقد به حضور فعال زنان در جامعه بوده‌اند.
- شاعران زن، «از منظر دیگری»، دارای انگاره‌های ذهنی «منفعَل» بوده و تحت تأثیر واقعیتهای تلخ اجتماعی و نگرش سنتی و مردسالارانه جامعه، قرار گرفته‌اند و با همین انگاره که می‌پندارند علاوه بر جامعه سنتی، همه مردان، جنس زن را بی‌ارزش می‌دانند، در اشعارشان بارها خود یا جنس زن را «ضعیف»، «خوار»، «بیچاره»، «اسیر» و ... نامیده‌اند.
- شاعران زن، «از منظر خود»، دارای انگاره ذهنی «فعال» بوده و جنس زن را توانمند و دارای هدف دانسته و علاوه بر آن که خود در مباحث سیاسی و اجتماعی، دخالت و ورود می‌کنند، با تشویق و ترغیب زنان جامعه، بر حضور فعال آنان در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی تأکید دارند.
- همچنین نقاط تشابه و تضاد انگاره‌های شخصی مردان و خویشتن زنان، نیز مشخص گردیدند:
- تشابه: انگاره‌های شخصی شاعران مرد و انگاره‌های خویشتن شاعران زن (از منظر خود) در کنار یک‌دیگر، انگاره‌های مشابهی را تشکیل می‌دهند.
- تضاد: انگاره‌های شخصی مردان و انگاره‌های خویشتن زنان (از منظر دیگری)، انگاره‌هایی متضاد هستند.
- تفاوت: دیدگاه زنان کاملاً متفاوت با مردان است. زنان تصورشان این است که چون مردان، آن‌ها را موجودی ضعیف و بی‌مقدار می‌دانند، آن‌ها نمی‌توانند در مسایل، ورود کنند، حال آن‌که حتی یک شعر که بیانگر اعتقاد مردان شاعر به بی‌ارزش بودن و ناتوانی زنان و در نتیجه منفعَل بودن آنان در عرصه‌های سیاسی باشد، یافت نشد. بنابراین، دلیل حضور کم‌رنگ زنان در فعالیت‌های سیاسی عصر محمدرضاشاه، مردانه بودن امر سیاست نیست؛ چراکه با بررسی انگاره‌های ذهنی مردان فرهیخته و شاعر، مشخص شد که زن به عنوان موجودی اجتماعی و سیاسی، در شعر آن‌ها، تصویر مثبت و والایی دارد.
- اما با بررسی انگاره‌های ذهنی زنان شاعر، ابعاد جدیدتر و ناشناخته‌تری کشف می‌شود. شاعران زن، ضمن اعتقاد به قابلیت‌ها و حقوق فردی، اجتماعی و سیاسی زنان، (انگاره خویشتن از منظر خود)، اما عطای مشارکت سیاسی را

به لقایش بخشیده و حاضر به ورود فعالانه و مشارکت مستقیم در مسایل سیاسی نبوده‌اند و در نتیجه، شاهد کم‌رنگ بودن حضور آنان در عرصه‌های سیاسی دوره پهلوی دوم هستیم. از همین رو می‌توان کم‌رنگ بودن حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی را در عامل «انگاره خویشتن زنان از منظر دیگری» جستجو کرد. یعنی این عامل می‌تواند بر عدم مشارکت سیاسی زنان تأثیر گذاشته باشد.

یادداشت‌ها

۱. جدول زیر، تعداد زنان راه‌یافته به مجلس قانونگذاری دوره پهلوی دوم را در طول سال‌های ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷ نشان می‌دهد:

دوره مجلس	تاریخ	تعداد نمایندگان زن	تعداد کل نمایندگان
۲۱	۱۳۴۶-۱۳۴۲	۷	۱۹۹
۲۲	۱۳۵۰-۱۳۴۶	۷	۲۱۹
۲۳	۱۳۵۴-۱۳۵۰	۱۸	۲۷۵
۲۴	۱۳۵۷-۱۳۵۴	۲۱	۲۸۰
جمع		۵۳	۹۷۳

۲. برای نمونه بیشتر درباره پی بردن به نگرش سنتی و واقعیات تلخ آن دوره، می‌توان به اشعار طنزگون همین شاعر در صفحات ۱۵۱ و ۱۵۲ کتاب مراجعه کرد، که بیانگر نگاه کلی جامعه آن روز - و نه فرهیختگان و شاعران - هم می‌باشد (ر.ک. نوح، ۱۳۵۸: ۱۵۱ و ۱۵۲).

۳. همچنین برای مشاهده نمونه‌های بیشتر در این باره می‌توان به اشعار دکتر مریم میرهادی (ر.ک. میرهادی، ۱۳۳۷: ۲۹)؛ مهری زنجانی‌پور (ر.ک. مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۷) و شمس‌الملوک جاثری (ر.ک. مشیرسلیمی، ۱۳۳۷، ج ۳: ۱۸۵) اشاره کرد.

منابع

- آبراهامیان، یرواند (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب: درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر*، ترجمه احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی ولیلایی، چ ۱۱، تهران: نی.
- آپتون، جوزف (۱۳۶۱). *نگرشی بر تاریخ نوین ایران*، ترجمه یعقوب آژند، تهران: نیلوفر.
- احمدی اسکویی، مرضیه (۱۳۵۷). *دل‌غا، بی جا: پیشناز*.
- اشراقی آرانی، الهام (۱۳۸۰). *موانع اشتراک سیاسی زنان در جمهوری اسلامی ایران*، پایان‌نامه کارشناسی، قم: دانشگاه باقرالعلوم.
- اعتضادی، ملکه (بی تا). *گل‌های من*، تهران: علی جعفری.
- برقعی، سید محمدباقر (۱۳۷۲). *سخنوران نامی معاصر*، ج ۱، قم: خرم.
- بشیری، حسین (۱۳۷۲). *مشارکت سیاسی زنان، مجموعه مقالات در سمینار مشارکت زنان*، تهران: اموراجتماعی استانداری تهران.

- بهار، هادی و سجادی، علی (۱۳۹۹). *زبان شعر در زمان اعتراض*، ج ۱، واشنگتن، در دسترس در: <https://www.bashgaheadabiyat.com/product/protest/>
- بهبهانی، سیمین (۱۳۸۸). *مجموعه اشعار*، ج ۴، تهران: نگاه.
- بهرامی، محیا (۱۳۸۸/۹/۱۲)، ساعت ۱۴:۰۷، *من یک زنم*. وبلاگ آگرین. پست: ۲۴، در دسترس در: <http://mahayab.blogfa.com/post/24>
- حالت، ابوالقاسم (۱۳۳۶). *پروانه و شبنم*، تهران: زوآر.
- حسینی مهر، حجت (۱۳۹۲/۹/۱)، ساعت ۴۵: ۲۱، *انگاره چیست؟*. وبلاگ انگاره. پست: ۳، در دسترس در: <http://hosseinimehr2013.blogfa.com/post/3>
- حقوقی، محمد (۱۳۹۶). *انخوان ثالث (شعر زمان ما؛ ۲)*، ج ۱۷، تهران: نگاه.
- درستی، احمد (۱۳۸۱). *شعر سیاسی در دوره پهلوی دوم*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- رزما، اسما (۱۳۹۸/۱/۲۳)، ساعت ۰۱: ۲۱، *انگاره چیست؟*. وبلاگ ارتباطات میان فرهنگی. پست: ۷، در دسترس در: <http://asmarazma.blogfa.com/post/7>
- رستمی، پروین و ثواقب، جهانبخش (۱۳۹۸). *اجتماعی شدن زنان در عصر پهلوی اول؛ امکان یا امتناع (۱۳۰۴-۱۳۲۰ش)*، *نشریه تاریخ ایران*، دوره ۱۲، ش ۱، صص ۱۷-۴۷.
- رضی، داوود و رودباری، ابراهیم و رضایی، احمد (۱۳۹۸). *رابطه ابعاد سیاسی و زبانی هویت ملی و مشارکت سیاسی افراد بالای ۱۸ سال شهرستان بهشهر، فصلنامه علمی تخصصی مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی*، سال ۲، ش ۱ (پیاپی ۴)، صص ۵۳-۶۲.
- زارعی، احمد و میرزایی، خلیل و مهاجری، اصغر (۱۳۹۸). *رابطه بین خودپنداره و مشارکت سیاسی زنان در شهر تهران در سال ۱۳۸۶، فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال ۱۹، ش ۷۴، صص ۱۳۳-۱۶۳.
- زاهد، سید سعید و مردانی، مرضیه (۱۳۹۰). *مشارکت سیاسی زنان در ایران معاصر (مقایسه دوره پهلوی با جمهوری اسلامی)*، *نشریه بانوان شیعه*، ش ۲۷، صص ۷-۳۶.
- ساناساریان، الیزا (۱۳۸۴). *جنبش حقوق زنان در ایران*، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، تهران: اختران.
- شاملو، احمد (۱۳۷۲). *هوای تازه*، ج ۸، تهران: نگاه.
- شاملو، احمد (۱۳۸۴). *ابراهیم در آتش*، ج ۱۰، تهران: نگاه.
- شاه‌قاسمی، احسان (۱۳۹۳). *انگاره‌های بین فرهنگی آمریکاییان از مردم ایران*، پایان‌نامه دکتری، تهران: دانشگاه تهران.
- شیرزاد، زهرا (۱۳۹۰). *نقش زنان در بروز انقلاب مشروطه ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکزی.
- صدقی، حمیده (۱۳۸۵). *جنبش‌های فمینیستی در ایران دوره پهلوی*، ترجمه علی اردستانی، *نشریه چیستا*، ۲۳۰، صص ۷۷۴-۷۸۷.
- صهبا، ابراهیم (۱۳۵۹). *دفتر صهبا*، ج ۲، تهران: مقدم.
- طباطبایی میر، سیدفرزاد و مداحی، محمد ابراهیم و احدی، حسن (۱۳۹۸). *مدل‌یابی روابط ساختاری ویژگی‌های شخصیتی در چشم‌انداز مشارکت سیاسی با میانجی‌گری روابط موضوعی*، *فصلنامه راهبرد*، ش ۹۱، صص ۵۳-۸۰.

عاملی، سید سعیدرضا و حجاری، منصوره (۱۳۹۷). مطالعه انگاره‌های ذهنی تشکلهای دانشجویی دانشگاه تهران: انگاره‌های شخصی انجمن اسلامی و خویشن بسج دانشجویی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۱۱، ش ۳، پیاپی ۴۳، صص ۱۰۳-۱۳۰ Doi: 10.22631/jicr.2018.1953.2524

عاملی، سید سعیدرضا و حجاری، منصوره (۱۳۹۸). مطالعه کیفی انگاره‌های ذهنی شخصی و خویشن در میان دو تشکله دانشجویی؛ «انجمن اسلامی و بسج دانشجویی دانشگاه تهران»، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال ۱۵، ش ۵۴، صص ۷۷-۱۰۱ Doi: 10.22034/jcsc.2019.35582

فرخزاد، فروغ (۱۳۷۶). دیوان شعر، ج ۵، تهران: مروارید.

کاوه تلاوکی، مسعود و جعفری، انوش و عباسی، سمیه (۱۳۹۳). مقایسه تطبیقی مشارکت سیاسی زنان در دوران مشروطیت، پهلوی و جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، سال ۵، ش ۱۶، صص ۱۰۷-۱۲۲.

کسرای، سیاوش (۱۳۸۵). به سرخی آتش، به طعم دود، ج ۴، تهران: نادر.

مؤذن، ناصر (۱۳۵۷). ده شب، شب‌های شاعران و نویسندگان در انجمن فرهنگی ایران - آلمان، تهران: امیرکبیر.

مؤمنی، فاطمه (۱۳۸۵). بانوان در تاریخ معاصر، نشریه زمانه، سال ۵، ش ۴۸، صص ۳۰-۳۶.

مشیرسلیمی، علی‌اکبر (۱۳۳۵). زنان سخنور، ج ۱ و ۲، ج ۱، تهران: مؤسسه مطبوعاتی علی‌اکبر علمی.

مشیرسلیمی، علی‌اکبر (۱۳۳۷). زنان سخنور، ج ۳، ج ۱، تهران: مؤسسه مطبوعاتی علی‌اکبر علمی.

معیری، محمدحسن (۱۳۸۵). دیوان کامل رهی معیری، قم: نسیم حیات.

میرهادی، مریم (۱۳۳۷). دیوان ناهید، تهران: مؤلف.

نظری، مینا و علی‌حسینی، علی و امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد و پوررنجبر، مهدیه (۱۳۹۳). بررسی رابطه جامعه‌پذیری و مشارکت سیاسی زنان، پژوهش‌نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۵، ش ۱، صص ۱۶۱-۱۸۵.

نوح، نصرت‌الله (۱۳۵۸). مجموعه آثار محمدعلی افراشته، شاعر توده‌ای، تهران: توکا.

ولی‌زاده، نجمه (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای مشارکت سیاسی زنان در انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی، پایان‌نامه

کارشناسی ارشد، تهران: پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی.

هواسی، علی‌اشرف و درخشه، جلال و خستو، رحیم (۱۴۰۱). موانع مشارکت سیاسی زنان در جمهوری اسلامی ایران

(دوره‌های هفتم، هشتم و نهم)، فصلنامه علمی جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی،

تابستان، سال ۱۳، ش ۲، صص ۳۳-۵۸ Doi: 10.30465/CPS.2021.33396.2616

Almond, G. & Verba, S (1989). The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, London: Sage https://books.google.com/books/about/The_Civic_Culture.html?id=J93o05MH3v8C

King, N, & Horrocks, C. (2010). Interviews in Qualitative Research. London: Sage, 248 p

<https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/interviews-in-qualitative-research/book241444>

Nishida, H. (1999). A cognitive approach to intercultural communication based on schema theory. International Journal of Intercultural Relations, 23(5), 753-777. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00019-X](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00019-X)

Taylor, S. E. & Crocker, J (1981). Schematic bases of social information processing. In E.T.Higgins, C.P.Herman & M.P.Zanna (Eds.), Social Cognition: the Ontario symposium. Volum 1. PP: 89 – 134. Hillsdale, NJ: Erlbaum. <https://www.researchgate.net/publication/247449651>

Zelek, Tigist (2005). Ethiopian Women Lowyers Association the Politic Participation of Women in Ethiopia: Challenges and Prospects, addisababa. https://books.google.com/books/about/The_Political_Participation_of_Women_in.html?id=UeMvHAACAAJ

References

- Abrahamian, Yerevan (2004). Iran between two revolutions: an introduction to the political sociology of contemporary Iran, translated by Ahmad Gol-Mohammadi and Mohammad Brahim Fattahi Valilaei, Tehran: Ney. [In Persian]
- Upton, Joseph (1982). A Perspective on Modern Iranian History, translated by Yaqoob Ajhand, Tehran: Niloufar. [In Persian]
- Ahmadi Oskouei, Marzieh (1978). Dalgha, No publications: Pishtaz. [In Persian]
- Eshraghi Arani, Elham (2000). Obstacles to Women's Political Participation in the Islamic Republic of Iran, Bachelor's Thesis, Qom: Baqir-ul-Ulum University. [In Persian]
- Etizadi, Malake (No Date). My flowers, Tehran: Ali Jafari. [In Persian]
- Burqai, Seyyed Mohammad Bagher (1994). Modern Orators, Vol. 1, Qom: Khorram. [In Persian]
- Bashirieh, Hossein (1993). Women's Political Participation, collection of articles in the Women's Participation Seminar, Tehran: Tehran Governorate Social Affairs. [In Persian]
- Bahar, Hadi and Sajjadi, Ali (2019). The Language of Poetry in a Time of Protest, Washington, available at: <https://www.bashgaheadabiyat.com/product/protest/>. [In Persian]
- Behbahani, Simin (1388). Collection of poems, Print 4, Tehran: Negah. [In Persian]
- Bahrami, Mahya. (12/9/ 2009, 14:07). "I am a woman"; Agrin Blog, Post: 24, available at: <http://mahayab.blogfa.com/post/24> . [In Persian]
- Halat, Abu al-Qasim (1957). Parvaneh and Shabnam, Tehran: Zovar. [In Persian]
- Hosseini-Mehr, Hojjat (1/9/2013, time 45:21). "What is schema?", schema blog. Post: 3, available at: <http://hosseinimehr2013.blogfa.com/post/3>. [In Persian]
- Hoqouqi, Mohammad (2016). Akhavan e Sales (Poetry of our time; 2), print 17, Tehran: Negah. [In Persian]
- Dorosti, Ahmad (2001). Political poetry in the second Pahlavi period, Tehran: Islamic Revolution Records Center. [In Persian]
- Razma, Asma (12/4/2019, 01:21), "What is schema?". Intercultural communication blog. Post: 7, URL: <http://asmarazma.blogfa.com/post/7>. [In Persian]
- Rostami, Parvin & Sawaqib, Jahanbakhsh (2018). "Socialization of women in the first Pahlavi era; possibility or refusal (1320-1304)", Tarikh Iran, 12(1), 17-47. Doi: 10.52547/irhj.12.1.17. [In Persian]
- Razi, Dawood & Rudbari, Ibrahim & Rezaei, Ahmad (2018). "The relationship between the political and linguistic dimensions of national identity and the political participation of people over 18 years of age in Behshahr city", specialized scientific journal of applied studies in social sciences and sociology, spring, year 2, number 1 (4 series), pp. 53-62. [In Persian]
- Zarei, Ahmad & Mirzaei, Khalil & Mohajeri, Asghar (2018). "The relationship between self-concept and political participation of women in Tehran in 2016", Social Welfare Quarterly, 19 (74), 133-163. [In Persian]
- Zahed, Seyed Saeed & Mardani, Marzieh (2011). "Women's Political Participation in Contemporary Iran (Comparison of the Pahlavi Period with the Islamic Republic)", Shia Women, 27, 7-36. [In Persian]
- Sanasarian, Eliza (2004). Women's rights movement in Iran. Translated by Noushin Ahmadi Khorasani. Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Shamlou, Ahmad (1993). Havaye Tazeh, print 8, Tehran: Negah. [In Persian]

- Shamlou, Ahmad (2004). Ibrahim Dar Atash, print 10, Tehran: Negah. [In Persian]
- Shah-Qasemi, Ehsan (2014). Americans' cross-cultural schemas of Iranian people, PhD thesis, Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Shirzad, Zahra (2011). The Role of Women in the Emergence of the Constitutional Revolution of Iran, Master's Thesis, Tehran: Islamic Azad University, Central Branch. [In Persian]
- Sedqi, Hamida (2005). "Feminist Movements in Pahlavi Period Iran", translated by Ali Ardestani, Chista Publication, July, vol. 230, pp. 774-787. [In Persian]
- Sahba, Ibrahim (1980). Dafters Sahba, vol. 2. Tehran: Moqaddam. [In Persian]
- Tabatabai Mir, Seyed Farzad & Madahi, Mohammad Ebrahim & Ahadi, Hassan (2018). "Modeling the structural relationships of personality traits in the perspective of political participation with the mediation of thematic relationships", Strategy Quarterly, 91, 53-80. [In Persian]
- Ameli, Seyyed Saeedreza & Hajjari, Mansoura (2017). "Study of mental images of student organizations of Tehran University: personal images of Anjuman-e-Islami and self-organization of students", Iranian Cultural Research Quarterly, 11 (3) (series 43), 103-130. Doi: 10.22631/jicr.2018.1953.2524. [In Persian]
- Ameli, Seyed Saeedreza & Hajjari, Mansoura (2018). "Qualitative study of personal and self-concepts among two student organizations: "Islamic Association and Basij University of Tehran", Iranian Association for Cultural Studies and Communication Quarterly, 15(54), 77-101. Doi: 10.22034/jcsc.2019.35582. [In Persian]
- Farrokhzad, Forough (1997). Divan Shear, print 5, Tehran: Morwarid. [In Persian]
- Kave Talawaki, Massoud & Jafari, Anoush & Abbasi, Somaya (2013). "Comparative comparison of women's political participation in the era of constitutionalism, Pahlavi and Islamic Republic of Iran", Journal of Sociological Studies of Youth, 5 (16), 107-122. [In Persian]
- Kasraei, Siavash (2006). Be Sorkhiye Atash, Be Tame Dood, Vol. 4, Tehran: Nader. [In Persian]
- Mu'azzen, Nasser (1978). Ten Nights, Nights of Poets and Writers at the Iran-Germany Cultural Association, Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Momeni, Fatemeh (2006). Women in Contemporary History, Zamaneh Magazine, Year 5, No. 48, pp. 30-36. [In Persian]
- Moshirsalimi, Ali-Akbar (1956). Women of speech, Volumes 1 and 2, Tehran: Ali-Akbar Elmi Press Institute. [In Persian]
- Moshirsalimi, Ali-Akbar (1958). Women of speech, vol.3, Tehran: Ali-Akbar Elmi Press Institute. [In Persian]
- Moayyeri, Mohammad Hasan (2005). Diwan Kamel Rahi Moayyeri, Qom: Nasim Hayat. [In Persian]
- Mirhadi, Maryam (1958). Divan Nahid, Tehran: Author. [In Persian]
- Nazari, Mina & Ali-Hosseini, Ali & Imam Jumezadeh, Seyedjavad & Pourranjabar, Mahdia (2013). "Investigating the relationship between socialization and political participation of women", Women's Research Journal, Research Institute of Humanities and Cultural Studies, 5 (1), 161-185. [In Persian]
- Nooh, Nosrat-Allah (1979). Collection of works by Mohammad-Ali Afrashte, a Tudeh poet, Tehran: Toka. [In Persian]
- Valizadeh, Najmeh (2015). "A Comparative Study of Women's Political Participation in the Constitutional Revolution and the Islamic Revolution", Master's Thesis, Tehran: Imam Khomeini (RA) Research Institute and the Islamic Revolution. [In Persian]
- Hawasi, Ali Ashraf & Dorakhshe, Jalal & Khastoo, Rahim (2022). "Obstacles to women's political participation in the Islamic Republic of Iran (7th, 8th and 9th periods)", Scientific Quarterly of Contemporary Political Studies, Research Institute of Humanities and Cultural Studies, 13(2), 33-58. Doi: 10.30465/CPS.2021.33396.2616. [In Persian]
- Almond, G. & Verba, S (1989). The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, London: Sage https://books.google.com/books/about/The_Civic_Culture.html?id=J93o05MH3v8C
- King, N, & Horrocks, C. (2010). Interviews in Qualitative Research. London: Sage, 248 p

- <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/interviews-in-qualitative-research/book241444>
- Nishida, H. (1999). A cognitive approach to intercultural communication based on schema theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(5), 753-777. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00019-X](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00019-X)
- Taylor, S. E. & Crocker, J (1981). Schematic bases of social information processing. In E.T.Higgins, C.P.Herman & M.P.Zanna (Eds.), *Social Cognition: the Ontario symposium*. Volum 1. PP: 89 – 134. Hillsdale, NJ: Erlbaum. <https://www.researchgate.net/publication/247449651>
- Zelek, Tigist (2005). *Ethiopian Women Lowyers Association the Politic Participation of Women in Ethiopia: Challenges and Prospects*, addisababa. https://books.google.com/books/about/The_Political_Participation_of_Women_in.html?id=UeMvHAACAAJ

